

केही ऐतिहासिक उपकरण

—शंकरमान राजवंशी

वि. सं. १५२० को

तमसूक ताडपत्र

परिचयः—

यो पत्र मालअड्डाबाट उल्था गराउन पठाएको थियो । त्यसैको यो उतार लिइएको हो । यो पत्र यक्ष मल्लका पालाको हो । यक्ष मल्लका पालामा तमसूक लेख्ने काइदा कस्तो हुन्थ्यो भन्ने कुरा यस पत्रबाट थाहा हुन्छ । यो पत्र कान्तिपुर केलटोलका हृदयरज भारोले टेबहालका तेज थकालीलार्ई गरिदिएको तमसूक हो । यसमा जग्गा बेचबिखन गरेको कुरा छ । यस पत्रमा माटाको छाप झरिसकेको थियो । पत्रको नाप साइज लिइएन । यस पत्रले त्यस बेलाको सामाजिक रीतिथितिको झलक देखाउँछ ।

मूलः—

१. श्रंयोऽस्त ।। सम्बत् ५८३ ज्येष्ठ शुक्ल प्रतिपद्यायां श्री यंबू ब्रूमायां गागोलेके ।। श्री केलं मन्दप तोलके ।। चावंषा बहाराद्धि वासिन हृदयरज भारो नामनान स्वक्रयं भुजिमानिकं ।। श्रीतेदो वहाराद्धिवासिन तेजथंकादि प्रमुखन सिगुथि समुचयस नामनान संकासात् ।। तब क्षल वातिका नामप्रदे ।। चुक्रसवो क्षित्र सवो जुरो ।
२. अंके च बल कर्ष । थुलिस स्वआदिकार जुकोवुं चतुराघात प्रवस्थित तत वातिकायां जथादेसकाल प्रवर्तमान संचारार्धेन सुवर्णमूलमादाय क्रेविक्रे स्वानिवतकं न्यायेन क्रेन विक्रेयन भवति तत्र जदि संकाट व्यावाद पिडा स्यात् तदा धारनकेन परिसोधनियन्च आत्तार्थे साक्षि वविकीज जीवहरष भारो दृष्ट ।। तलपति मदो प्रते ह्याचं भो
.....या

अनुवादः—

कल्याण होस् । संवत् ५८३ (वि. सं. १५२०) ज्येष्ठ-शुक्ल प्रतिपदामा श्री कान्तिपुर गागोलंक श्रीकेल मंडपटोलमा चावंषा बहालमा बस्ने हृदयरज भारोले आफ्नो भोगको श्री-टेडो बहालबस्ने तेज थकाली प्रमुख मुर्दा गुठीका गुठीयारका रोहवरमा तवखेल बारी सुक्कीबिक्री गरियो । अंकबाट बल-कर्ष ५ आना यति आफ्नो अधिकारको चार किल्ला भित्तको बारी देशकाल चलन अनुसमर उचित मूल्य लिएर बेचबिखन भयो । त्यसमा यदि संकट विवाद पीडा भएमा ऋणीले बेहोर्नु-पर्नेछ । यसमा साक्षी वविकीज जीवहर्ष भारो । तमसुकपत्र लेखी दिइयो ।

वि. सं. १७२८ को

तमसूक ताडपत्र

परिचयः—

यो पत्र मोहन प्रसाद खनालजीले उल्था गर्न ल्याइएको थियो । त्यसैको यो उतार लिइएको हो । यो पत्र भक्तपुरका राजा जितामित्र मल्लले भक्तपुर शिवगल स्थानमा बस्ने भीम भन्नेलाई गरिदिएको हो । यस पत्रमा जग्गा बेचबिखन गरेको कुरा छ । यहाँ जितामित्र मल्लले बाबु जगत्प्रकाश मल्लको छाप लगाएको छ । साक्षी पूर्णालक्ष्मीलाई राखेको छ । यस विषयको कारण पत्ता लाउन विचार गर्नुपर्छ । पूर्णालक्ष्मी जितामित्रका आमाजस्तो बुझिन्छ । यस विषयमा अरू सामानको पनि अध्ययन गर्नुपर्छ । यसमा मिति नष्ट वैशाख भनी दिइएको छ । यसबाट त्यस बेला अधिकमास परेको बुझिन्छ । तिनताकाको अधिकमास मान्ने चलन कस्तो थियो भन्ने कुरा गणना गरी हेर्नुपर्छ ।

मूलः—

- (१) स्वस्ति श्री जयजितामित्र मल्लदेव प्रभू ठाकुर सन प्रसादारया स्थानस्य उन्न दिश प्रदेशे घर भुमेण पश्चिमतः ग्रहाकस्य क्षेत्रेण उत्तरतः पूर्वतः बलिकस्य क्षेत्रेण दक्षिणतश्च एतत्मध्ये ह्ववति क्षेत्रे नाम संज्ञकं तस्य क्षेत्रांक एकरोप ।
- (२) नीकं रो १ वा कर्षं तत् क्षेत्र यथादेशकाल प्रवर्तमान स्तथा संचारार्धेण सुवर्णपुष्प मालार्धं प्रदौकितमादाय क्रयविक्रय स्वाधिनेन क्रयन विक्रीयन भवति । श्री खप्वं भुम्यां श्री शिवगर स्थाने मुदराछ टोर गृहाधिवासि
- (३) भिमकस्य नाम प्रसादिकृतं अत्रार्थे साक्षि अन्नपूर्णा लक्ष्मी लिखित कायस्थ शिवहरि । संवत् ७६१ नष्ट-वैशाख शुदि ६ शुभ ।

अनुवादः—

कल्याण होस् । श्री जयजितामित्र मल्ल देव प्रभू ठाकुरको निगाह । स्थलदेखि उत्तर घर भूमिदेखि पश्चिम ग्राहकको खेतदेखि उत्तर पूर्व बलिकको खेतदेखि दक्षिण यतिभित्र ह्ववतिखेत रोपनी १ कर्ष—त्यस खेत देशकालको चलन—अनुसार उचित मोल लिएर बेचबिखन गरिएको हो । श्रीखप्वं भूमिको श्री शिवगर स्थानमा भुदराछे टोलको घरमा बस्ने भीम भन्नेलाई निगाह गरियो । यस पत्रका साक्षी अन्न-पूर्णा लक्ष्मी लेखक कायस्थ शिवहरि, संवत् ७६१ (वि. सं. १७२८) नष्ट वैशाख शुदि छ शुभ ।

वि. सं. १७८७ को
तमसूक ताडपत्र

परिचयः—

यो ताडपत्र मालअड्डाबाट उल्था गराउन ल्याइएको थियो । त्यसैको यो उतार लिइएको हो । यो पत्र घनसिं भन्नेले धनदेव भन्नेलाई जग्गा बेची गरिदिएको हो । यसमा धनदेव भन्नेले जग्गा किनी गुठी राखेको कुरा छ । अर्को कुरा यसमा गनबहालको उल्लेख छ । वि. सं. १७८७ को यस पत्रमा गनबहालको उल्लेख आएकोले यो बहाल त्यसभन्दा पुरानो थियो भन्ने कुरा र त्यहाँ शहर थियो भन्ने कुरा यस पत्रले देखाउँछ यस पत्रमा माटोको छाप झरिसकेको थियो । नाप साइज लिइएन ।

मूलः—

- (१) श्रेयोस्तुः संवत् ८५१ माघ मासे ।। कृष्ण पक्ष ।। अष्टम्यां तिथौ ।। श्रीमत् कान्तिपुरीमहानगरे ।। श्रीयं ब्रुभायां श्री गांगुलज्ञे ।। भावो घसिउया नामसकासात् ।। तत्रैव नगले ।। गनबहालनं उत्तरत ओन्तापशरलन योन्तागृह वातव्य ।।
- (२) भैरवदेव वातिकान ।। लथंभावो ।। भ्रातापुत्र ।। धनदेव भावो नामनां शुक्रीयन्त बुज्यामायनकं नदिपाल पिथ्यावातिका नाम संज्ञक ।। भैरवदेया ।। हाकुलो वातिकान ।। पच्छिम, एते खामघे कर्षं १ चुल २ तद् वातिकाया ।। जथादेश ।। चाराधस्तु ।। सुर . . . ।। मादाए ।।
- (३) कृविकृतं ।। भुक्त ।। तत्रा धारनरंत ।। भैरव गुठीस्य निमितेन ।। जदि शंकष्ट व्यावद पिदा स्यात ।। तदा धारकेन ।। पती स्वघयंच ।। पति ।। गनवाहानगरे सुकृति कृन देजा ।। अत्र पत्रार्थ ।। दृष्ट साक्षि ।। श्वपुत्र मंजुदेव भारो ।। मनरात बु २ शुभ ।।

अनुवादः—

कल्याण होस् । संवत् ८५१ (वि. सं. १७८७) माघ महीना कृष्णपक्ष अष्टमी तिथिमा श्री कान्तिपुर शहरमा श्री यंबुमा गांगुलंगमा भावो घनसिंङ्ग भन्नेबाट त्यस शहरमा गनबहालको उत्तर ओन्तापशरलको योताघर बस्ने भैरवदेव वाटिकाको लथं थावो र भाई छोरा धनदेव भावोका नाउँमा आफ्नो योगको नदिपाल पिथ्या वाटिका भैरवदेवको हाकुलो वाटिकाको पश्चिम यस मध्ये कर्षं १ चुल २ त्यस वाटिका देशकालको चलनअनुसार मून्य लिएर क्रयविक्रय भयो । त्यो भैरव गुठीका निमित्त हो । यदि संकट विवाद परेमा ऋणीले बेहोर्नुपर्छ । गनबहाल शहरमा सुक्तीबित्री भयो । यस पत्रमा दृष्टसाक्षी आफ्ना छोरा भंजुदेव भारो । मनरात बु २ शुभ ।

वि. सं. १९३३ को
तमसूक कागतपत्र

परिचयः—

यो पत्र ललितपुरबाट कुनै मानिसले उल्था गर्न ल्याएको थियो । मालधनीको नाम थाहा भएन । त्यसैको यो उतार हो । वि. सं. १९३३ को यस पत्रमा तमसूकको बेहोरा मल्लकालकै

दंगको छ । यस पत्रको अन्त्यमा लालमोहर गराएर लिनुपर्छो भन्ने उल्लेख छ । यसबाट तिनताका पनि प्राचीन दंगको तमसूक लेखने बेहोरा चलिरहेक रहेछ भन्ने कुरा देखाउँछ ।

मूल:-

श्रेयोऽ स्तु ॥ सम्बत् ११६६ आसुनमास कृष्ण पक्ष-
चतुर्थ्या तिथौ ॥ श्री ललित प्रभायां श्री मानिगलात् उत्तरत ॥
घार्ण कक्क बाहाल त्याल धाला सिक माल यंतागृह रघु वंसता
उल्ल बुद्धिमान भारोस नाम्नेन स्वक्रियं स्वभुज्यमानिक ॥
ग्राहक सयव क्वाबहाल त्वाल धालसिको तधननी वरेल
यौता गृह द्रव्य भारोस नाम्ना सकसात् ॥ सयव
धालासिको तधननि यौता क्यव पाताल नाम प्रदेशे ॥
कुम्लान भारोया केव पाताल सिमायां पूर्वत ॥ दैवज्ञ फरिन्द्र
मंगल भारोया केव पाताल सिमाया दक्षिनत ॥ तधननि
सिमायां पश्चिमत ॥ तधननि धालासिकव वरेल सिमायां
उत्तरत ॥ यतेषां मध्ये तत् केव पातालया स्वसिमानशह
दान्यनषा कुला ॥ यातदेथा नगरकाल प्रवत मानेन स्तथा
संचारात्रे स्वयभोचित मूल्य उक चालिसाटंकांक अधलिमोहल
टंका ४१ पीय छ मोहल मादाय क्रिय बिक्रीय स्वाधिनानेन
तेना निबल्यंकन्या यन क्रिय बिक्रियत्वं भवति यदि स्यात् दैविक
नाहिक बिनातत् केव पातालया संकत बिबादकाले तदा धार्णकेन
परिस्वधनीयं ॥ अत्र पत्रार्थे साछि घार्णकस्य कनेष्ठ मातृज्यू
लक्ष्मी भारोनीदृष्ट ॥ कनेष्ठपीता ज्यूना नाउत दृष्ट ॥ पुन
अतन साक्षि बैलुछेया कृष्णा नारां भारो दृष्ट ॥ श्री षौपदेसया
नासमह्ला त्वालया कृष्ण लाल भारो दृष्ट ॥ पूर्वतलपत्र
मलुवसः ग्राहकयात मविया लुलनासः ग्राहकयात मियमाल ॥
श्री लालमोहर छाप दयकं कायमाल दस्तुर मालक्व ग्राहकया
गुल ॥ भरन पाचुकं धुंगो जुरो ॥ शुभ ॥

अनुवाद:-

कल्याण होस् ॥ संवत् ११६६ (बि. सं. ११३३) आश्विन
महीना कृष्णपक्ष चतुर्थी तिथिमा श्रीललितपुर मानिगलादेखि

उत्तर ऋणीहरू वहाल टोल धालासिक गुमाल यता गृहका रघु
वंशको बुद्धिमान भारोले आफ्नो भोगको ग्राहक उहीद
बहाल टोल धालासिको तधननी वरेल यौता गृहका द्रव्यभारो
संग द्रही धालासिद तधननी यौता क्यव (बारी) पाताल
भएको ठाउँको कुम्लान भारोको बारी पाताल सीमादेखि पूर्व
दैवज्ञ फरीन्द्रमंगल भारोको बारी पातालसीमादेखि उत्तर
यति बीचको बारी पाताल आफ्नो सीमा भित्रको देशकाल
चलन अनुसार उचित मूल्य ४१ मोहोर लिएर आफ्नो हक
अधीन छोडी सुक्रीविक्री गरियो । यदि केही गरी त्यस बारी
पातालमा संकट विवाद परेमा ऋणीले बेहोर्नुपर्नेछ । यस
पत्रका साजी ऋणीको कान्छी आमा लक्ष्मी भारोनी, कनिष्ठ
पिता नारान, फेरि अरू साक्षी बैलुछेका कृष्णनारान भारो,
श्री भक्तपुरका नासमह्ला टोलका कृष्णलाल भारो । पहिलो
तमसुक पत्र नभेटिएकोले ग्राहकलाई नदिएको, अब भेटिएकोले
ग्राहकलाई बेचको । श्री लालमोहर गराएर लिन परयो ।
चाहिने दस्तुर ग्राहकले बेहोर्ने भयो । सबै छिनफान
भयो शुभं ।

टिप्पणी:-

इतिहास राष्ट्रको एक अभिन्न अंग बनेको छ । जुन देशको
विशद इतिहास छन भने त्यसको स्थायित्व रहन सक्दैन ।
किनभने इतिहास भनेको राष्ट्ररूपी घरको जग हो । जग
बलियो भएन भने घर भत्कनु स्वाभाविकै छ । त्यसकारण
राष्ट्रको जगरूपी इतिहासलाई सफा राख्न सकेन भने जग
बलियो हुंदैन । वास्तविक इतिहासका लागि तात्कालिक
ऐतिहासिक सामानको कति महत्व छ । चाहे त्यो सामान २,४
ओटा अक्षरमात्रै अंकित किन नहोस् । हामी एउटा प्राचीन
ढुंगा, एउटा प्राचीन हाडमात्र भेट्टाउँदा पनि त त्यसबाट कति
ज्ञान लिन सक्छौं भने अक्षर अंकित सामानको के भन्नुपर्छ ।
इतिहासका धेरै शाखा छन् । राजनैतिक इतिहासलाई मात्रै
इतिहास भन्दैन । समाजसम्बन्धी धर्मसम्बन्धी प्रशासनसम्बन्धी
इतिहास सबै एक एक अंग हुन् । राष्ट्रका लागि सब अंगका

इतिहास जरूरत हुन्छन् । शाहकालको इतिहासभन्दा मल्ल-
कालको इतिहास त्यति सर्वांगपूर्ण हुन सकेको छैन । त्यसदेखि
माथिको तथ्य भन्नै परेन । किनभने तिनताकाका ऐतिहासिक
सामान त्यति पर्याप्तमात्रामा छैनन् । त्यसकारण मल्लकालका
जे जति ऐतिहासिक सामान उपलब्ध हुन्छन् तिनैबाट काम
लिनुपर्ने हुनाले तिनको प्रकाशन तथा संरक्षण गर्नुपरेको छ ।

यसकारण माथिका सामान मालघनीसंगै रहने हुनाले फेरि
संकलन गर्न गाह्रो पर्ने हुँदा तत्काल भए पनि प्रकाश गरिराख्नु
संरक्षण गरेको सरह हुनेभएकोले संक्षेपमा परिचयसहित
प्रकाश गरिएको छ । प्रकाश गरिएका उक्त सामान
यथावत् दिइएका छन् । ती सामानलाई पुरातत्वविद् तथा
इतिहासज्ञहरू यथास्थानमा उपयोग गर्न सक्नेछन् ।

